

Het stijgende ACV-ledenaantal in de jaren negentig... en hoe cijfers niet alles vertellen

Een politicologische benadering

Kurt Vandaele

Op het ACV-congres over 'Het juiste inkomen' (17 tot 19 oktober 2002) maakte voorzitter Luc Cortebееck in zijn openingstoespraak niet zonder enige trots melding van het stijgend aantal leden. Het staat ook te lezen in het *Activiteitsverslag 1998-2001*: bijna 80.000 nieuwe leden sloten zich in deze periode bij het ACV aan. Dit cijfer vormt de aanleiding om even stil te staan bij de evolutie van het aantal vakbondsleden en de syndicalisatiegraad in de jaren negentig. We gaan in deze bijdrage niet op zoek naar verklaringen voor de vastgestelde ontwikkelingen. Dit vraagt immers een ander en uitgebreider onderzoeksoptzet.

In een eerste paragraaf formuleren we enkele voorafgaande methodologische opmerkingen omtrent de Belgische vakbondsledencijfers. In paragraaf twee beschrijven we kort de globale vakbondsledenevolutie voor de periode 1990-2000 en vergelijken we de ACV-ledencijfers met de aantallen voor het ABVV en de ACLVB. Vervolgens becijferen we in een derde paragraaf de syndicalisatiegraad voor dezelfde periode. In paragraaf vier blikken we terug op de jaren tachtig. In een vijfde en afsluitende paragraaf maken we enkele politiek-wetenschappelijke kanttekeningen bij het onderzoek naar vakbondsmacht.

1. ENKELE METHODOLOGISCHE AANTEKENINGEN

In België is er geen enkel officieel orgaan dat de vakbondslijfers bijhoudt. Noch het Nationaal Instituut voor Statistiek, noch het federale ministerie van Arbeid is daar mee belast. Ook de enquêtes naar de beroepsbevolking weerhouden geen enkele variabele die peilt naar het aantal vakbondsleden. Wie de Belgische vakbondsantallen wil kennen, moet te rade gaan bij de vakbondskonfederaties zelf⁽¹⁾. Sommige nemen echter een vrij terughoudende houding aan en zijn bijgevolg karig met het verstrekken van informatie over hun ledencijfers. Daarnaast kunnen we ons vragen stellen bij de betrouwbaarheid ervan. Dit betekent niet dat we het kind met het badwater moeten weggooien. Het houdt enkel in dat we, net zoals bij andere sociale data, de nodige voorzichtigheid aan de dag moeten leggen. Zo dienen we, als we de syn-

Kurt Vandaele is FWO-aspirant aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen, Universiteit Gent.

dicalisatiegraad - als relatieve parameter - willen berekenen, drie herzieningen door te voeren. Dit om vergelijkingen tussen landen niet in het gedrang te brengen. Mochten we van absolute cijfers gebruik maken, zou iedere vergelijking mank lopen. We overlopen even deze drie correcties.

Kurt Vandaele

In België is er geen enkel officieel orgaan dat de vakbondscijfers bijhoudt. Noch het NIS, noch het federale ministerie van Arbeid is daar mee belast.

”

1.1. De propagandacoëfficiënt

Vooreerst past het ACV, maar ook het ABVV en de ACLVB, een 'correctiecoëfficiënt' toe. In 1995 vertekende deze correctie- of beter propagandacoëfficiënt de ledenaantallen opwaarts met zo'n 14,9%. Hoewel de betrouwbaarheid van de ledencijfers erdoor verzwakt, moeten we de gevolgen van deze handelwijze niet overschatten. De globale ledenevolutie valt er nauwelijks mee te maskeren. Het hanteren van een dergelijke coëfficiënt is trouwens geen exclusief Belgisch fenomeen. Ook bijvoorbeeld in Frankrijk smukken de vakbonden graag hun ledencijfers op⁽²⁾. Geflatteerde of afgezwakte ledencijfers zijn soms mooi meegenomen. Ze scheppen een opgesmukt beeld van de ware 'sterkte' tegenover de werkgever, werkgeversorganisaties, overheid, publieke opinie, andere vakbonden of zelfs de eigen leden.

1.2. Passieve leden

Ten tweede maken sommige vakbondsleden, tijdelijk of permanent, geen deel uit van de arbeidsmarkt. Concreet gaat het om bijvoorbeeld (brug)gepensioneerden die meestal gedeeltelijk van hun vakbondsbijdrage worden ontheven. Bij de berekening van de syndicalisatiegraad is net dit laatste de aanleiding om deze 'passieve' leden ervan uit te

sluiten. Ook bij het ABVV en het ACV aangesloten studenten worden geheel of gedeeltelijk van een vakbondsbijdrage vrijgesteld. Toen in 1999 het lidmaatschap van de ACV-jongerenafdeling 'Enter' voor het merendeel van de studenten en schoolverlaters gratis werd, steeg het ledenaantal spectaculair van 4.410 in 1998 naar

31.174 in 2001. Aan dit gratis lidmaatschap is slechts één voorwaarde verbonden: één van de ouders moet ACV-lid zijn.

De passieve leden, voornamelijk (brug)gepensioneerden en studenten, zijn een reden om een bruto- en nettosyndicalisatiegraad te berekenen. Deze laatste is niets anders dan de brutosyndicalisatiegraad gecorrigeerd voor de passieve vakbondsleden. Het aantal passieve leden bedraagt zo'n 17,5% van het totale Belgische vakbondsledenbestand in 1995.

1.3. Werkloze leden

Ten slotte is een aanpassing voor werkloze vakbondsleden, die uiteraard actief deel uitmaken van de arbeidsmarkt, in landen met een 'Gents systeem' noodzakelijk. Daar wijkt de syndicalisatiegraad immers sterk af ten opzichte van landen zonder dit systeem. De term 'Gents systeem' verwijst in essentie naar de ontstaansplaats van een stelsel waarbij de overheid de werkloosheidsfondsen van de vakbonden subsidieert. Aangezien met zo'n regeling de vakbeweging over een (quasi) monopolie in de (doorgaans) facultatieve werkloosheidsverzekering beschikt, hebben werklozen er alle belang bij om vakbondslid te worden en te blijven. Toen de overheid de werkloosheidsverzekering verplichtte, kwam er in het merendeel van de (West-Europese)

landen een einde aan het Gents systeem. In een aantal landen, waaronder België, blijft het - weliswaar in een gewijzigde of verzwakte vorm - bestaan. Alvorens we de syndicalisatiegraad berekenen, staan we eerst nog even stil bij de teller van deze ratio.

Kurt Vandaele

Sinds 1959 is het ACV de grootste vakbond in België. En sinds 1981 is één op de twee vakbondsleden in België lid van het ACV.

”

430.000 in 1990 naar bijna een half miljoen in 2000 (kolom IV). Door demografische ontwikkelingen, maar ook bijvoorbeeld door het succes van het tijdskrediet en de inschakeling van de vakbonden hierin zal het aantal passieve vakbondsleden in de toekomst wellicht nog verder

2. EVOLUTIE VAN HET VAKBONDSLIDMAATSCHAP, 1990-2000

De arbeidssociologen Ebbinghaus en Visser publiceerden al eerder de ledencijfers voor de periode 1990-1995 in hun datahandboek *Trade unions in Western Europe since 1945*⁽³⁾. We herzien deze cijfers en vullen ze verder aan met recentere gegevens voor de periode 1996-2000. We houden de propagandacoëfficiënt (14,9%) en raming van het aantal (brug)gepensioneerde vakbondsleden (17,5%) constant voor de periode 1996-2000; recentere gegevens zijn ons hierover niet bekend. Daarnaast schatten we het aantal werkloze vakbondsleden op basis van het aantal werklozen in de beroepsbevolking volgens de OESO-cijfers voor 1996-2000. Het percentage voor 1999 en 2000 berust op voorlopige cijfers.

2.1. Globale ontwikkeling

Afgaande op de gerapporteerde ledencijfers overschrijden de Belgische vakbonden de kaap van de drie miljoen leden sinds 1997 (tabel 1, kolom I). Gezien de propagandacoëfficiënt is dit met een ernstige korrel zout te nemen (kolom II). Niettemin groeide het totale aantal vakbondsleden in de jaren negentig verder aan (kolom III). Hetzelfde gaat ook op voor het aantal passieve leden: van circa

toenemen. De buitengewone groei van de ACV-jongerencentrale 'Enter' op het einde van de jaren negentig dikt het aantal passieve vakbondsleden verder aan. Het blijft de vraag in hoeverre het ACV deze Enter-leden kan blijven behouden als er ook effectief lidgeld dient betaald te worden. Even terzijde, we hebben geen of amper zicht op de evolutie van andere sociologische groepen zoals allochtone en vrouwelijke vakbondsleden. Wat deze laatsten betreft, schommelt het aantal nogal naargelang van de confederatie, maar er is één constante: het aantal vrouwelijke vakbondsleden ligt lager dan de vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie⁽⁴⁾. Dit ligt niet aan de vrouwen, maar wel aan de typische eigenschappen van de sectoren waarin ze doorgaans aan de slag zijn. In deze sectoren, met atypische arbeidsvormen zoals deeltijdarbeid, krijgen vakbonden doorgaans moeilijker voet aan de grond. Tot slot is het met de vertegenwoordiging van vrouwen in de vakbondsorganen en overlegstructuren helemaal pover gesteld. De verkiezing van Mia De Vits tot ABVV-voorzitter is in dit opzicht dan ook louter symbolisch te begrijpen.

Terwijl het aantal passieve vakbondsleden lineair toeneemt, is het aantal werkloze vakbondsleden onderhevig aan de economische cyclus (kolom V). Behalve in 2000 maken de passieve en werkloze vakbondsleden één derde of meer uit van het ledenbestand. Wellicht is dit nog een onderschatting omdat

Tabel 1. Evolutie globaal vakbondsledenaantal, 1990-2000

	I	II	III	IV	V	VI
1990	2.719.113	14,9	2.367.076	429.272	407.389	1.530.415
1991	2.753.238	14,8	2.397.346	426.174	391.276	1.579.896
1992	2.806.646	14,7	2.446.740	445.698	391.693	1.609.348
1993	2.878.362	14,8	2.507.267	448.346	446.723	1.612.198
1994	2.910.785	14,8	2.534.587	454.458	479.060	1.601.069
1995	2.974.252	14,9	2.589.545	463.716	510.199	1.615.630
1996	2.984.051	14,9	2.598.077	465.200	489.954	1.642.923
1997	3.011.276	14,9	2.621.780	467.763	486.452	1.667.565
1998	3.028.608	14,9	2.636.871	472.015	451.173	1.713.683
1999	3.060.690	14,9	2.664.803	485.343	419.492	1.759.969
2000	3.096.307	14,9	2.695.813	496.747	333.560	1.865.506

Bron: Kennisgeving door ABVV, ACLVB en ACV aan auteur en OESO. Eigen berekening.
 I: Gerapporteerde ledencijfers; II: Correctiefactor; III: Gecorrigeerde ledencijfers; IV: Aantal passieve leden; V: Aantal werkloze leden; VI: Actief ledenaantal.

de ramingen enkel beschikbaar zijn voor het ACV. De inplanting van het ABVV in de traditionele economische sectoren laat vermoeden dat het aantal passieve en werkloze leden er groter is. In ieder geval torent het aantal actieve vakbondsleden niet boven de twee

miljoen uit (kolom VI). Niettemin blijft de gestage stijging ervan, met uitzondering van 1994, in de periode 1990-2000 een opvallend gegeven. Hoe vergaat het nu specifiek het ACV?

Tabel 2. Gerapporteerde en gecorrigeerde ledencijfers ABVV, ACV en ACLVB, 1990-2000

	Gerapporteerde ledentallen			Gecorrigeerde ledentallen			Aandeel		
	ACV	ABVV	ACLVB	ACV	ABVV	ACLVB	ACV	ABVV	ACLVB
1990	1.430.571	1.075.444	213.098	1.245.358	936.209	185.509	52,6	39,6	7,8
1991	1.461.880	1.078.275	213.083	1.272.913	938.894	185.539	53,1	39,2	7,7
1992	1.511.439	1.081.305	213.902	1.317.622	942.646	186.473	53,9	38,5	7,6
1993	1.546.360	1.117.264	214.738	1.346.994	973.220	187.053	53,7	38,8	7,5
1994	1.578.075	1.117.388	215.322	1.374.120	972.974	187.493	54,2	38,4	7,4
1995	1.581.516	1.176.701	216.035	1.376.954	1.024.500	188.092	53,2	39,6	7,3
1996	1.597.962	1.169.666	216.423	1.391.272	1.018.375	188.430	53,6	39,2	7,3
1997	1.608.318	1.186.038	216.920	1.400.289	1.032.629	188.862	53,4	39,4	7,2
1998	1.614.526	1.196.647	217.435	1.405.694	1.041.866	189.311	53,3	39,5	7,2
1999	1.641.845	1.198.713	220.132	1.429.479	1.043.665	191.659	53,6	39,2	7,2
2000	1.664.740	1.208.242	223.325	1.449.413	1.051.961	194.439	53,8	39,0	7,2

Bron: Zie tabel 1. Eigen berekening.

2.2. Verhouding tussen de confederaties en tussen de gewesten

Zowel het ACV en het ABVV als de ACLVB kennen een ledenaanwas in de periode 1990-2000 (tabel 2). Wat de verhoudingen tussen deze drie betreft, treden er geen grote verschuivingen op. Sinds 1959 is het ACV de grootste vakbond in België. En sinds 1981 is één op de twee vakbondsleden in België lid van het ACV. Dit ACV-aandeel stijgt verder: van 52,6% in 1990 naar 53,8% in 2000. Een uitzonderlijke situatie: nergens anders in de wereld slaagt een christelijke vakbond erin om een socialistische vakbond te overtreffen. Hiermee is de kloof tussen het ABVV en ACV ietwat aangedikt, maar die lijkt niet het gevolg te zijn van een lineaire trend. De ACLVB blijft het kleine broertje. Meer nog, hij verliest in de jaren negentig aanhoudend terrein tegenover het ACV en het ABVV en weet zodoende zijn positie niet te handhaven.

In alle gewesten is er sprake van een ledenaanwas voor het ACV. Die is het sterkst in het Waalse Gewest. Daarna volgen respectievelijk het Brusselse en het Vlaamse Gewest (tabel 3). In het Vlaamse Gewest domineert het ACV als vanouds en in het Waalse Gewest doet het ABVV hetzelfde (tabel 3). Hun beider dominante positie brokkelt evenwel af. In het Vlaamse Gewest is het ACV niet langer tweemaal zo groot als het ABVV. In het Waalse Gewest boet de FGVB aan aandeel in ten voordele van de CSC. In het Brusselse Gewest treedt de opmerkelijkste verschuiving op. Daar neemt het ACV sinds 1991 de bepalende rol van het ABVV over. Wellicht spelen structurele verschuivingen binnen het ABVV hierin een rol. In beide confederaties zijn de leden uit het Vlaamse Gewest dominant.

Nu we van de ontwikkelingen in het vakbonds-aantal op de hoogte zijn, bekijken we de syndicalisatiegraad.

Tabel 3. Gerapporteerde ledenaantallen naar gewest (ABVV en ACV), 1990-2000

	Gerapporteerde ledencijfers						Aandeel					
	Brussel		Vlaanderen		Wallonië		Brussel		Vlaanderen		Wallonië	
	ACV	ABVV	ACV	ABVV	ACV	ABVV	ACV	ABVV	ACV	ABVV	ACV	ABVV
1990	155.214	164.447	984.719	463.309	290.638	447.688	6,2	6,6	39,3	18,5	11,6	17,9
1991	169.916	136.933	988.326	499.242	303.638	442.100	6,7	5,4	38,9	19,7	12,0	17,4
1992	176.082	119.555	1.017.102	503.825	318.255	457.925	6,8	4,6	39,2	19,4	12,3	17,7
1993	182.149	131.261	1.037.505	530.389	326.706	455.614	6,8	4,9	39,0	19,9	12,3	17,1
1994	172.944	133.010	1.065.393	529.385	339.738	454.993	6,4	4,9	39,5	19,6	12,6	16,9
1995	176.034	144.413	1.057.524	563.080	347.958	469.208	6,4	5,2	38,3	20,4	12,6	17,0
1996	178.168	145.302	1.066.546	555.963	353.248	468.401	6,4	5,3	38,5	20,1	12,8	16,9
1997	181.461	150.500	1.068.062	560.764	358.795	474.774	6,5	5,4	38,2	20,1	12,8	17,0
1998	183.112	153.586	1.070.168	567.939	361.246	475.122	6,5	5,5	38,1	20,2	12,9	16,9
1999	185.921	146.710	1.087.373	572.829	368.551	479.174	6,5	5,2	38,3	20,2	13,0	16,9
2000	190.203	155.350	1.100.071	573.724	374.466	479.168	6,6	5,4	38,3	20,0	13,0	16,7

Bron: Zie tabel 1. Eigen berekening.

3. EVOLUTIE VAN DE SYNDICALISATIEGRAAD, 1990-2000

Voorafgaand dient opgemerkt dat enige voorzichtigheid geboden is bij het interpreteren van de syndicalisatiegraad in de jaren 1999 en 2000. Om de noemer van onze ratio (de afhankelijke beroepsbevolking) te bepalen, maken we gebruik van de OESO-cijfers waarbij de gegevens voor bovenvermelde jaren berusten op voorlopige schattingen.

Zowel de brutosyndicalisatiegraad op basis van de gerapporteerde als die gebaseerd op de gecorrigeerde ledencijfers neemt in de jaren negentig gestaag toe (tabel 4). Dit beeld verandert niet als we rekening houden met de passieve leden. Net als de bruto- stijgt ook de nettosyndicalisatiegraad inclusief de werkloze vakbondsleden. Deze laatste ligt zo'n 13% lager dan de brutosyndicalisatiegraad op basis van de gecorrigeerde ledencijfers. Als we

de syndicalisatiegraad zonder de passieve en werkloze vakbondsleden becijferen, verandert het patroon niet. De syndicalisatiegraad neemt, ongeacht de definitie, onmiskenbaar toe. Dit wijst erop dat het onderscheid tussen de bruto- en de nettosyndicalisatiegraad enige nuance verdient. Beide vertonen een opvallend nauwe samenhang. Daarnaast is het niet uitgesloten dat passieve leden vakbonden een grotere legitimiteit verschaffen en van invloed kunnen zijn op de interne besluitvorming en dus op de beleidsoriëntatie van vakbonden. De nettosyndicalisatiegraad schat evenwel beter de reële machtsverhouding in tussen werknemers en werkgevers op de werkvloer. We brengen ten slotte nog even in herinnering dat de nettosyndicalisatiegraad vergelijkingen tussen landen mogelijk maakt.

In een nieuwe paragraaf vergelijken we kort de bevindingen uit de vorige en uit deze paragraaf met de jaren tachtig.

Tabel 4. Bruto- en nettosyndicalisatiegraad, 1990-2000

	I	II	IV	V	VII	VIII
1990	79,6	69,3	56,7	3.416	50,2	3.051
1991	80,0	69,6	57,3	3.442	51,8	3.051
1992	80,8	70,4	57,6	3.475	53,0	3.039
1993	82,0	71,4	58,6	3.511	53,7	3.000
1994	82,1	71,5	58,7	3.546	53,5	2.992
1995	83,3	72,5	59,5	3.572	53,6	3.017
1996	83,4	72,6	59,6	3.579	54,2	3.034
1997	83,6	72,8	59,8	3.603	54,5	3.062
1998	83,6	72,8	59,8	3.623	55,0	3.118
1999	84,2	73,3	60,0	3.635	55,7	3.162
2000	86,1	74,9	61,1	3.598	58,1	3.212

Bron: Zie tabel 1. Eigen berekening. I: Brutosyndicalisatiegraad op basis van gerapporteerde ledencijfers; II: Brutosyndicalisatiegraad op basis van gecorrigeerde ledencijfers; IV: Nettosyndicalisatiegraad (exclusief passieve vakbondsleden); V: Afhankelijke beroepsbevolking (*1.000); VII: Nettosyndicalisatiegraad (exclusief passieve en werkloze vakbondsleden); VIII: Werkende afhankelijke beroepsbevolking (* 1.000).

4. VERGELIJKING TUSSEN DE JAREN TACHTIG EN NEGENTIG

Sinds het eroderen en de crisis van de fordistische logica begin de jaren zeventig worden de Belgische vakbonden geconfronteerd met een verhoogde probleemdruk. Structurele veranderingen, zoals de feminisering van en de toenemende heterogeniteit op de arbeidsmarkt, de opkomst van deeltijdarbeid en de tendens naar kleinere bedrijfsstructuren, maken het de vakbonden lastig. De flexibilisering van de arbeidsverhoudingen en de ferventere opstelling van werkgevers en werkgeversorganisaties begunstigen evenmin de vakbondsgroei. De stagnerende tot zelfs dalende syndicalisatiegraad in de jaren tachtig getuigt van deze felle probleemdruk. In deze tijd van intense reële, maar ook vermeende, mondialisering brengen de Belgische vakbonden het er in de jaren negentig, zo getuigen toch de gemiddelde groeicijfers, beter van af dan in het voorgaande decennium (tabel 5).

In de jaren negentig neemt het vakbondslidmaatschap jaarlijks met gemiddeld 1,3% toe. In de eerste helft van de jaren negentig is deze groei hoger dan in de tweede helft (respectievelijk 1,8% en 0,8%). Zowel het ACV als het ABVV beantwoorden aan dit globale beeld. De ACLVB vormt hierop een uitzondering. Voor het ACV is de ledengroei in de jaren negentig bijna het dubbele in vergelijking met het vorige decennium (respectievelijk 1,5% en 0,8%). Met een ledenaanwas van 1,1% in de jaren negentig heeft het ABVV het ledenverlies uit de jaren tachtig goedge maakt. Voor de ACLVB is de groei in de jaren negentig een tikkeltje minder. Opmerkelijk ten slotte is dat het ACV in staat was om in de afgelopen twee decennia telkens een hogere jaarlijkse gemiddelde groei te noteren dan de algemene groei. De ACLVB slaagde daar slechts in tijdens de eerste helft van de jaren tachtig. Het ABVV torende nooit uit boven de algemene jaarlijkse gemiddelde groei.

Tabel 5. Jaarlijkse gemiddelde groei, 1980-2000

	Vakbondslidmaatschap				Syndicalisatiegraad	
	ACV	ABVV	ACLVB	Globaal	Bruto	Netto
1980-1985	0,7	-0,6	1,1	0,2	0,1	-1,0
1985-1990	0,9	-0,5	0,2	0,4	0,2	-0,2
1980-1990	0,8	-0,5	0,6	0,3	0,2	-0,6
1990-1995	2,0	1,8	0,3	1,8	0,9	1,3
1995-2000	1,0	0,5	0,7	0,8	0,7	1,6
1990-2000	1,5	1,1	0,5	1,3	0,8	1,4

Bron: Zie tabel 1 en 3; Ebbinghaus, B., Visser, J., Pasture, P. & Slomp, H. (2000), pp. 144-147 en p. 152. Eigen berekening. Brutosyndicalisatiegraad op basis van gecorrigeerde ledencijfers. Nettosyndicalisatiegraad exclusief passieve en werkloze vakbondsliden.

De jaarlijkse gemiddelde groei maakt ook het onderscheid tussen de bruto- en nettosyndicalisatiegraad duidelijk. In de jaren tachtig stagneert de bruto-syndicalisatiegraad, maar eenmaal we geen rekening meer houden met de passieve en werkloze vakbondsleden daalt de syndicalisatiegraad in deze periode. Een decennium later is net het omgekeerde het geval: de netto- kent een hogere groei dan de bruto-syndicalisatiegraad. Wat de nettosyndicalisatiegraad betreft, is het verlies uit de jaren tachtig opnieuw goedge maakt. Is alles terug koek en ei voor de Belgische vakbonden? We denken het niet. Om dit aan te tonen, beroepen we ons in een nieuwe paragraaf op enkele politiek-wetenschappelijke inzichten.

5. ENKELE UITLEIDENDE POLITICOLOGISCHE BESCHOUWINGEN OMTRENT VAKBONDSMACHT

'Macht' is één van de centrale termen binnen de sociale wetenschappen in het algemeen en binnen de politicologie in het bijzonder. Pogingen om macht echter op een accurate manier te definiëren en aansluitend te 'meten', staan zowat gelijk met de queeste naar de Heilige Graal. Deze niet aflatende zoektocht wekt weinig verwondering. Vele anderen waren ons voor om het concept 'macht' te typeren als een 'wezenlijk betwist' begrip. Het gaat hier om termen die zo controversieel zijn dat ze nauwelijks eenduidig of afdoende te definiëren vallen. Verschillen in disciplinaire afspraken, theoretische uitgangspunten, maar ook en bovenal politieke overtuiging verhinderen een algemeen aan-

Kurt Vandaele

De Belgische vakbonden worden geconfronteerd met een verhoogde probleemdruk. De stagnerende tot zelfs dalende syndicalisatiegraad in de jaren tachtig getuigt daarvan.

”

vaarde omschrijving. We wagen ons dan ook niet aan een nieuwe definitie. In de volgende paragrafen willen we enkel, via een aantal politicologische overwegingen over macht, een bescheiden aanzet geven om de gestegen syndicalisatiegraad in de jaren negentig kritischer te interpreteren dan wat doorgaans het geval is in de massamedia⁽⁵⁾ en veelal

valt onder de noemer van de conventionele wijsheid.

5.1. Vakbondslidmaatschap als elementaire machtsbron

Leden vormen voor vakbonden een cruciale latente machtsbron. Dat staat buiten kijf. Op basis van actuele of manifeste machtsuitoefening in het verleden, zoals bijvoorbeeld een succesvolle staking, kunnen derden een verandering in het ledental in termen van machtsverlies of -winst interpreteren. Om zijn doelstellingen te bereiken, behoort een zich hiervan bewuste vakbond dus enkel maar te dreigen met een staking. Hoe meer leden, hoe effectiever deze dreiging. Meer nog, een uiting van manifeste macht is niet eens een voorwaarde tot een dergelijke verwarrende symbiose tussen het aantal vakbondsleden en -macht. Het volstaat dat derden het potentiële vermogen erkennen van de vakbondsledensterkte en hun reacties daarop afstemmen – in het verlengde hiervan loert de zelfvervullende voorspelling om het hoekje. Opnieuw geldt hier de voorwaarde dat de vakbond zich moet bewust zijn van deze regel van geanticipeerde verwachtingen.

Toegegeven, binnen de vakbondcontext zijn dergelijke redeneringen veeleer een staaltje

van politiek-sociologische spitsvondigheid. Toch is het niet ondenkbeeldig dat massamedia dergelijke misvattingen in de hand kunnen werken (cf. *supra*) en bijgevolg de perceptie van vakbondsleden en derden kan beïnvloeden. Laten we het erop houden dat het aantal leden een indicator *par excellence* is van het latente vakbondsvermogen om tot collectieve actie over te gaan.

Kurt Vandaele

Passieve leden, voornamelijk (brug)gepensioneerden en studenten, zijn een reden om een bruto- en netto-syndicalisatiegraad te becijferen.

”

Vakbonden zijn met andere woorden bij uitstek ledenorganisaties. Ze onderscheiden zich onder meer daardoor van politieke partijen. Het mobilisatiepotentieel en de financiële middelen om bijvoorbeeld de stakingskas te spijzen en een professioneel kader uit te bouwen, zijn afhankelijk van het ledental. Hoe meer leden, hoe hoger het mobilisatiepotentieel en hoe omvangrijker de financiële middelen. Niet toevallig duikt doorheen de vakbondsgeschiedenis de slogan 'in het getal ligt onze macht' regelmatig op. Deze slagzin illustreert treffend het belang dat vakbonden zelf hechten aan hun ledenaantal. De weigerachtige houding van sommige Belgische bonden om hun ledencijfers vrij te geven, valt in dit opzicht beter te begrijpen. Het aantal en de spreiding van de vakbondsleden levert een eerste (rudimentaire) schets op van de machtspositie van de vakbeweging in de samenleving. Uit onderzoek blijkt bovendien dat de syndicalisatiegraad fungeert als een weliswaar vereenvoudigde, maar handige en representatieve indicator om het verschil in vakbondsmacht tussen landen of economische sectoren te 'meten'⁽⁶⁾.

Niettemin valt de analyse van de hoogte van en de ontwikkeling in de Belgische syndicali-

satiegraad niet gelijk te schakelen aan een onderzoek naar de omvang en de evolutie van vakbondsmacht. Dat is al te eenvoudig. Syndicalisatiegraad en vakbondsmacht verhouden zich niet als tautologieën tot elkaar. Een voorbeeldje maakt dit duidelijk. In 1977 bedraagt de nettosyndicalisatiegraad 54,3%. Bijna twintig jaar later, in 1996, bereikt die met 54,2% opnieuw

een zelfde peil. Toch zal haast niemand het wagen om de vakbondsmacht in de jaren zeventig gelijk te stellen aan die van eind de jaren negentig.

5.2. Over het 'primaat van de politiek'

Een eerste algemene reden ligt voor de hand. Statistieken houden een (te) vereenvoudigde voorstelling van de (complexe) werkelijkheid voor. Vakbondsmacht is niet louter en alleen gebaseerd op de ledenomvang. Eveneens belangrijke interne machtsbronnen zijn bijvoorbeeld de organisatorische vakbondsstructuur en de solidariteit onder de vakbondsleden. De sociologische samenstelling van het ledenbestand en de graad van organisatorische verdeeldheid beïnvloeden op hun beurt in belangrijke mate de vakbondssolidariteit. Er is echter meer aan de hand dan de klare vaststelling dat statistieken inherent tekortschieten om de sociale werkelijkheid accuraat te vatten. Ondanks het herstel van de syndicalisatiegraad in de jaren negentig zit de Belgische vakbeweging in het defensief. Om hierin inzicht te krijgen, werkt een blik op de eigen wetenschappelijke discipline verhelderend. We overlopen daarom kort het politologisch onderzoek naar vakbonden en, ruimer, belangengroepen.

In de jaren vijftig en vroege jaren zestig van de vorige eeuw maakt de studie van de politiek zich voor het eerst werkelijk los van de metafysische traditie die de politicologie tot dan kenmerkt. Politieke wetenschappers verlaten het normatieve denken en maken voortaan gebruik van kwantitatieve data die (een zweem van) objectiviteit met zich meedragen. Naar analogie van de fysica binnen de exacte wetenschappen gaat dit *behaviouralisme* op zoek naar de elementaire deeltjes van de politiek. Deze zoektocht eindigt bij de politieke partijen en belangengroepen. Voortaan vormen beide het dominante onderzoeksobject in de politieke wetenschappen. In de jaren zeventig maakt deze welwillende houding van het *behaviouralisme* plaats voor de meer kritische neocorporatistische theorievorming. Weldra komt ook die onder vuur te liggen door benaderingen doordeesemd van een utilitair of methodisch individualisme. Meteen is iedere belangengroep verdacht. Niet toevallig vallen de kritieken op het neocorporatisme samen met de economische malaise in de jaren tachtig. Vanaf midden de jaren negentig treedt er echter opnieuw een herwaardering op van wat nu doorgaat voor het 'maatschappelijk middenveld'. Onder invloed van de Amerikaanse Harvard-politicoloog Putnam is er een stortvloed aan publicaties, ook in België, die al of niet het belang onderschrijven van het maatschappelijk middenveld als leverancier van sociaal kapitaal.

Het al of niet bezwadden van belangengroepen vinden we ook terug op het politieke strijdtoneel. Al in de negentiende eeuw stelden de jakobijnen, als belangrijkste erfgena-

men van de Franse Revolutie, de intermediaire organisaties in een kwalijk daglicht⁽⁷⁾. Ze verhinderen immers de vereenzelviging van de burger met die ene (Franse) natiestaat en hebben enkel oog voor particuliere belangen. Daartegenover staat de hegeliase visie waarbij intermediaire organisaties niet langer een sta-in-de-weg zijn, maar integendeel de burger beschermen tegen al te hegemoniale machtsaanspraken van de staat.

De jakobijnse erfenis uit de jaren tachtig, waarbij de al of niet vermeende egocentrische betrachtingen van belangengroepen aan de kaak worden gesteld, blijft in de jaren negentig nazinderen. Op het kantelmoment van de twintigste naar de eenen-twintigste eeuw vertaalt zich dat in een lokroep naar het 'primaat van de politiek'. De herwaardering van het maatschappelijk middenveld is immers bijzonder selectief. Net zoals voorheen moet vooral de vakbeweging het ontgelden. Nochtans zijn vakbonden heus wel in staat om het algemeen belang boven de particuliere aspiraties te stellen. Was het niet precies in die sectoren waar er nauwelijks structureel sociaal overleg is dat de lonen de loonnorm overschreden? Bij het interprofessioneel overleg houden werkgeversorganisaties daar best rekening mee. Bovendien beschikken de Belgische vakbonden nog over de nodige representativiteit. Die dikt in de jaren negentig zelfs opnieuw aan.

5.3. Slotbeschouwing

Wat bovenstaand overzicht duidelijk maakt, is dat het bezit van en de controle over machtsbronnen, zoals het vakbondsledenaantal, niet

Kurt Vandaele

Vakbonden zijn bij uitstek ledenorganisaties. Hoe meer leden, hoe hoger het mobilisatiepotentieel en hoe omvangrijker de financiële middelen.

”

zomaar synoniem zijn van uitgesproken macht. Externe machtsbronnen, zoals bijvoorbeeld het 'ideologisch klimaat', zijn niet

Kurt Vandaele

Ondanks het herstel van de syndicalisatiegraad in de jaren negentig zit de Belgische vakbeweging in het defensief.

”

onbelangrijk. Dat laatste zit voorlopig niet mee. En dit laat zich moeizamer vertalen in cijfermateriaal.

(1) We beperken ons in deze bijdrage tot de leden van de 'representatieve vakbondsorganisaties': het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV), de Algemene Centrale van Liberale Vakbonden in België (ACLVB) en het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV). Om representatief te zijn, moeten vakbondsconfederaties over het gehele land zijn opgericht, vertegenwoordigd zijn in de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad en minstens 50.000 leden tellen.

(2) Zie hierover LABBÉ, D. (1996), *Syndicats et syndiqués en France depuis 1945*. Éditions L'Harmattan, Paris, pp.7-8.

(3) EBBINGHAUS B., VISSER J., *Trade unions in Western Europe since 1945*. Basingstoke, Macmillan, 2000, 807 p.

(4) RAVESLOOT, S., Gender mainstreaming en de vakbonden. Een onvoltooid toekomstige strijd? In: *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WAV*, 12, 2002, 3, pp.163-166.

(5) Cf. FRANSEN, G., Gouden jaren voor vakbond. In: *Het Volk*, 12 sept. 2002, p.4.

(6) VAN RUYSEVELDT, J., *Het belang van overleg. CAO-onderhandelingen in België*. Leuven, Acco, 2000, pp. 155-157 en pp. 299-300.

(7) ELCHARDUS, M., HOOGHE, M., SMITS, W., De vormen van middenveldparticipatie. In: ELCHARDUS, M., HUYSE, L., HOOGHE, M., *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel, VUBPress, 2001, p.15.